

El Martinet i els Marcoval

ALEIX MARCOVAL GAVALDÀ

Treball de recerca de
2n de Batxillerat
Departament de
Ciències Socials
Tutor: Manuel Fierro
Curs 2016 - 2017
IES la Sénia

RESUM

El Martinet del riu Sénia té una història llarga, plena d'anècdotes i vivències de les persones que han passat per aquella instal·lació industrial. Anys després es va transformar en taona, per donar menjar i beure als que passaven per allí, i va continuar la seva història fins als nostres dies, com a Sant Pere.

PARAULES CLAU

martinet, farga catalana, indústria, Guerres Carlines, General Cabrera, riu Sénia, la Sénia

KEYWORDS

martinet, Catalan forge, industry, Carline Wars, General Cabrera, Sénia River, la Sénia

ABSTRACT

The Martinet of the Sénia river has a long history, full of anecdotes and experiences of the people who have gone through that industrial installation. Years later, it became a bake house and food and drinks were provided to those who were passing over there. Its history got to us, like Sant Pere nowadays.

Introducció

Quan jo era menut, sentia parlar a mon iaio, Alberto Marcoval Serret, sobre la relació que els Marcoval tenien amb el Martinet. Quan estava amb ell recordo que sempre m'explicava històries que es contaven del Martinet i de la taona de Sant Pere.

Un dia, recordo que em va dir que volia fer una maqueta del Martinet, doncs aquell lloc li portava molt bons records. Gràcies a la celebració de l'Any Cabrera durant tot el 2006, mon iaio va saber de la importància dels Marcoval que allí havien viscut i va invertir moltes hores en la construcció de dita maqueta i en la recreació de la figura del militar Joan Marcoval, avantpassat nostre. A part de ser martinet, l'edifici també havia estat fàbrica de llum i mon iaio va ser, durant uns anys, qui l'anava a engegar perquè arribés la llum a Sant Pere. Llavors, a mi també em va començar a atreure la història del Martinet i, quan ell llegia algun document que havia recuperat, jo sempre li preguntava de què tractava, perquè m'agradava que m'expliqués tot tipus d'històries relacionades amb el Martinet.

L'article que aquí presento és un resum del Treball de recerca de 2n de Batxillerat que vaig dedicar al Martinet; volia saber més sobre la seua història, quins usos tenia, qui era el seu propietari, com es treballava el ferro, des d'on es portava el mineral, etc. La informació que aquí publiquem és la que té un caire inèdit, gràcies a les vivències de mon iaio, que va viure dels quatre anys fins a l'adolescència a Sant Pere i sap moltes històries que només ell pot explicar millor que ningú.

Maqueta del Martinet feta per Alberto Marcoval. Foto: Centre d'Estudis Seniençs.

“Quan jo era menut, sentia parlar a mon iaio, Alberto Marcoval Serret, sobre la relació que els Marcoval tenien amb el Martinet.”

1.- El Martinet i la Fàbrica del ferro

El Martinet està situat a la vora del riu Sénia i el paisatge que l'envolta, pel que m'expliquen, és molt bonic. La llàstima és que no queda maquinària de l'antic Martinet o de la Fàbrica del ferro, només queden dos edificis antics, un d'ells habilitat com a habitatge. Les restes d'ambdós edificis es troben al marge dret del riu, separats entre ells per més o menys

2

3

5

4

02: 1. El riu Sénia. 2. La Fàbrica del ferro. 3. Sant Pere. 4. El Martinet. Font: Google Earth i autor.

03: La fàbrica del Ferro. Foto: Centre d'Estudis Seniencs.

04: El Martinet. Foto: Centre d'Estudis Seniencs.

05: El Martinet. Foto: Manuel Fierro.

un quilòmetre i a uns tres quilòmetres de la Sénia. No està clar si els dos edificis eren complementaris o si funcionaven de manera independent. Potser el mineral es fonia a la Fàbrica del ferro i es convertia en objectes al Martinet. Cal dir que tot són hipòtesis perquè no en tenim cap evidència.

El mineral de ferro devia procedir d'una zona propera a les fargues del riu Sénia, per estalviar costos de transport. De fet "a les mines localitzades al cim de les muntanyes que es troben entre la Sénia i el Pantà d'Ulldecona -entre la Tossa i la Moleta del Terme- abunden els minerals fèrrics anomenats hematites i limonites."¹. El carbó vegetal necessari per a fondre el ferro estava garantit pels boscos de la Tinença.

Les mines del ferro del terme del Ballestar. Foto: Centre d'Estudis Seniencs.

2.- El riu Sénia i els Marcoval

2.1.- Un Marcoval emprenedor

L'any 1773 va arribar a les nostres terres Joan Marcoval Ixart, conegut com *lo Martinair*, procedent de la Pobla de Claramunt (l'Anoia). Va arrendar un tros de terra a la zona del Convent de Benifassà on hi havia un molí de farina. Aquest molí era conegut com a Molí Nou, el volia destinar a fàbrica de ferro o aram i estava situat a la Roca Corba, que parteix els termes de Rossell i el Ballestar. En aquest text d'un document datat el 8 de desembre de 1773 es detalla l'arrendament:

In die Nomine Domine. Sea a todos manifesto con Nos el Real monasterio de Nuestra Señora de Benifassar del orden del Cister, a saber el M... Abad D. Miguel Sanz de dicho Monasterio, D. José Queralt Prior [...] juntos y congregados a son de campana tañida en el Aula Capitular donde para semejantes ocasiones acostumbra juntar y congrega a la mayor parte de los que a

presente somos, habida la razón de los ausentes por Nos y en nombre de los que adelante fueron, de grado y por tener de la presente escritura damos a trendo (arrendamiento) perpetuo irredimible a favor de D. Juan Marcoval martinair vecino de la villa de La Cenja del principado de Cataluña para si y a sus parientes derecho a saber una porción de terreno contiguo al molino harinero que tiene el Monasterio a rocorba que linda con el río y camino que pasa a la Cenja con las aguas que discurren por la acequia para la fábrica de un martinete que se ha de construir en dicho sitio, con el cargo y la obligación de haber de pagar anualmente para el día primero de enero veinte y una libra moneda del presente Reino a el abad del real Monasterio o a quién se dió representación por razón de dicha fábrica y dos sueldos de la misma moneda por una porción de tierra inculta que se halla alrededor de dicho molino y fábrica [...]

Para dicho Martinete se necesita una rueda de doce palmos de alto, de un árbol de veinte y cinco palmos de largo con dos palmos de corona, de seis currones de bronce, de dos collferros, de seis cercoles de hierro, de tres piezas de roble o de buen melis de pino negral muerto de catorce palmos de largo y uno de cuadro, de un mango de encina para el mallo de diez y siete palmos de largo y un palmo y medio de cuadro, de un pilar de encina de ocho palmos de alto y grueso cuanto se pueda con una argolla de hierro a un cabo [...] Lo demás restante de hierro como son un mallo, una escalera, tijeras, martillo y otras herramientas, moldes y otros instrumentos necesarios los pondrá el suplicante de su cuenta y coste que no será corto quedado para siempre de monasterio y por modo de fianza [...]"²

Els Marcoval van fer-se càrrec del Martinet durant gairebé un segle, però, finalment, un fill de Joan Marcoval Ixart, Francisco Marcoval Pla, el va vendre l'any 1867, després d'haver demanat diversos préstecs hipotecaris:

Venta de dos fincas rústicas con casa y fábrica Martinete y una paridera de ganado situados en los términos de Ballestar y Rosell y partidas del Martinete y Terres Velles, otorgado por Francisco Marcoval Plá a favor de Juan Benet y Colomé; por precio de 40.000 reales de vellón.³

Mon iaio recorda que son pare, Ramon Marcoval Cardona, li explicava que el seu avantpassat Francisco Pla va haver de demanar préstecs perquè ell no feia funcionar el Martinet i es va arruïnar. Els pares de Francisco estaven dolents i no podien sortir del llit, llavors li demanaven que treballés, perquè si no treballava, s'arruïnaria. Perquè els seus pares pensessin que treballava, posava la maquinària del Martinet en

1 ARASA, Jordi; GARCIA, Eva; FUSES, Víctor; SERRA, Manel (2008). "La farga i el ferro a la vall del riu Sénia: el cas de la Fàbrica del Ferro" dins *Lo Senienc. Memòria, natura i llengua* (núm. 5, agost). La Sénia: Centre d'Estudis Seniencs. p. 26-34

2 Document del 8-12-1773. Fons Abella-Martorell.

3 Document del 10-2-1867. Fons Abella-Martorell.

marxa, els pares sentien soroll, creien que tot anava bé i així ja es quedaven tranquils.

Llavors, era quan Francisco Pla baixava a la Sénia i aprofitava per gastar-se els diners que sons pares havien estalviat durant tota la vida al Casino o al Trinquet, cafè situat al carrer Major, on després va estar la fàbrica de pinzells de Zaragoza. Es diu que Francisco baixava amb un cabasset o saquet amb dobles d'or per gastar-se-les com li plagués.

Figura que representa al militar Joan Marcoval Pla, nascut al Martinet, feta per Alberto Marcoval. Foto: Centre d'Estudis Seniencs.

“L’any 1773 va arribar a les nostres terres Joan Marcoval Ixart, conegut com *lo Martinaire*, procedent de la Pobla de Claramunt.”

2.2.- Històries del Martinet

Hi ha moltes històries i anècdotes que es conten sobre el Martinet, algunes les va sentir explicar mon iaio a son pare, que les havia sentit explicar a son pare, Ramon Marcoval Caballé, aquests dos últims nascuts al Martinet.

Una d’elles explica que durant les Guerres Carlines⁴, el general Cabrera⁵ es va amagar al Martinet quan el van ferir. Es va amagar en una mena d’habitació dins un túnel que feia de canal d’aigua per fer funcionar el martinet, situat al centre de la casa, amb accés pel sostre i excavat dins la pedra tosca. Estava tapat amb una trapa que s’aixecava per donar aliment i atenció al militar. Els liberals sabien que es trobava amagat en alguna part del Martinet i com que no el trobaven, van pegar foc a la instal·lació. Al general Cabrera no li va passar res, ja que estava amagat dins d’aquest habitacle, a resguard de les flames.

També es diu que es va amagar al barranc del Fargal, dins una cova de molt difícil accés, i mon iaio explica que va sentir dir que també va estar amagat a la Cova dels Rossegadors, on actualment es visiten les pintures rupestres.

Una altra història del Martinet explica que els liberals van tornar a buscar el general Cabrera. Abans, però, van enviar un espia que havia d’esbrinar quins recursos tenia la gent que vivia allí per tal de planificar una estratègia per entrar al lloc. Va passar que l’espia va dir que els qui habitaven aquelles instal·lacions no estaven armats. No obstant això, per un motiu o altre, els Marcoval del Martinet van assabentar-se que volien assaltar l’edifici per capturar el General Cabrera. Diu la història que, en una nit, van fondre un canó per defensar-se de l’atac dels liberals. Quan els liberals van arribar pensant-se que no tenien cap arma, els Marcoval van obrir la porta, van disparar amb el canó i van provocar la mort d’alguns dels soldats allí presents. Com a conseqüència, el cap dels liberals va executar l’espia, perquè els havia dit que al Martinet no hi havia perill de patir un atac.

4 Guerres Carlines: foren tres guerres que tingueren lloc a Espanya al segle XIX entre els carlistes (absolutistes), partidaris de Carles Maria Isidre de Borbó i els liberals, partidaris de l’Isabel II d’Espanya. Font: Viquipèdia.

5 Ramon Cabrera i Grinyó (Tortosa, 1806 - Wentworth, Virginia Water, Surrey, Regne Unit, 1877) fou el comandant en cap de les forces carlines a la zona del Maestrat durant la primera guerra carlina i de Catalunya durant la segona. Gran figura del moviment insurreccional carlí, destacà per la seva gosadia i dots de comandament al camp de batalla. Font: Viquipèdia.

Font de Sant Pere, principis segle xx. Foto: Centre d'Estudis Seniencs – Fons Àngel Toldrà Viazo.

Paratge de Sant Pere, primera meitat segle xx. Foto: Centre d'Estudis Seniencs.

Font de Sant Pere, mitjans segle xx. Foto: Centre d'Estudis Seniencs – Fons Raymond.

“Hi ha moltes històries i anècdotes que es contenen sobre el Martinet, algunes les va sentir explicar mon iaio a son pare, que les havia sentit explicar a son pare.”

2.3.- Darrers canvis al Martinet: la central de llum.

M'explica mon iaio, Alberto Marcoval, que on es trobava l'antic molí de farina, conegut com a Molí Nou de la Roca Corba, es va construir la central de llum l'any 1903, i que aquesta va generar llum fins als anys 60 del segle xx. Mon iaio va ser l'última persona

a posar-la en marxa. El molí, el martinet i, per últim, la central de llum aprofitaven la mateixa bassa, que també tenia un cup. L'aigua baixava del reguer de la peixera de Sant Pere, que en temps antics donava aigua a dos sèquies situades una a la part dreta del riu i l'altra, a la part esquerra. El molí de Sant Pere utilitzava l'aigua que provenia de la peixera del Mas de Parra, que també s'aprofitava al Mas del Ric i al pla Cardó.

La central tenia dos plantes. La planta baixa estava situada gairebé al nivell del riu Sénia, on es troba la turbina, que encara es conserva. A la segona planta es trobava la dinamo, que es movia per dos trams de corretges trapezoïdals, d'una llargada d'uns 4 o 5 metres cada tram. Aquest sistema no és molt habitual, ja que normalment a les centrals de llum es trobaven la turbina i l'alternador junts. Es pensa que aquest sistema es va fer perquè, en cas de crescuda del riu, no es malmetés l'alternador. Per posar en funcionament la central de llum, es baixava al primer pis per unes escales de fusta que grinyolaven i mon iaio recorda que sempre les baixava parant molt de compte. Un cop dins del primer pis, s'accionava una maneta que obria les aletes de la turbina perquè deixés passar l'aigua per fer girar-la. La llum que s'obtenia era de 220 volts trifàsics amb una potència generada per la dinamo d'uns 50 cavalls. Llavors, la llum que utilitzaven Sant Pere i els xalets dels voltants era transformada mitjançant un transformador a 125 volts.

“Per posar en funcionament la central de llum, es baixava al primer pis per unes escales de fusta que grinyolaven.”

2.4.- La taona de Sant Pere

A mon iaio també li vaig preguntar què era la taona o fonda de Sant Pere i què s'hi feia, ja que ell hi havia viscut durant la seua infància i adolescència. Em va explicar que aquest lloc era inicialment un molí de farina i que va acabar la seua activitat com a molí l'any 1918, quan va passar a ser un hostel on se servia alguna cosa de menjar i de beure i que el nom de taona prové de l'antic molí.

Ell va anar a viure a Sant Pere als 4 anys i va estar-s'hi 22 anys. Abans d'agafar el negoci els pares de mon iaio, el dirigien els pares de la mare de mon iaio, Genoveva Bonet Pechoabierto i Manuel Serret Marín, aquest natural de Cincorres. A més, mon iaio em va explicar que els pares de la seua mare van passar la Guerra Civil en aquest lloc i que Genoveva feia menjar per als soldats alemanys del Camp d'aviació, que, quan tornaven de bombardejar algun objectiu, celebraven una festa al xalet de Don Jaume, situat davant de la Font de Sant Pere.

Durant l'hivern, mon iaio era l'únic xiquet que hi havia per aquell indret i s'entretenia pescant, jugant, acompanyant son pare al camp o baixant a la Sénia amb una burra i un carro a comprar els dissabtes i algun dia entre setmana. Quan ell tenia 14 anys, van vendre la burra i van comprar un tricicle *Isocarro*, que s'utilitzava per baixar a comprar, anar a escola i treballar a la Sénia. Amb aquest mateix tricicle, anaven a l'hivern a buscar bolets. Amb dues persones pujades al tricicle els costava vora dos hores pujar de Sant Pere a Fredes. A l'estiu, la cosa canviava i els xalets s'omplien de famílies que pujaven cap al *monte* a fer el canvi d'aigües per millorar la salut dels xiquets. Aquestes famílies pujaven d'Amposta, la Cava, Tortosa i també de Benicarló.

Quan mon iaio encara vivia allí, van transformar l'antic molí en la casa actual. La nova casa tenia dotze habitacions que a l'estiu s'omplien de gent. A més, aquestes habitacions també s'utilitzaven per allotjar els conductors dels camions que treballaven en la construcció del pantà.

Conclusions

Amb la realització del treball de recerca, del qual aquest escrit és un resum, he aconseguit conèixer quins usos tenia el Martinet, qui n'era el seu propietari, quina història l'envoltava, com treballaven el ferro, d'on el portaven i d'on portaven també el material combustible per fer funcionar el forn, etc. En l'altra part del treball, he buscat la relació que guardaven els Marcoval amb aquest lloc i amb la zona que l'envoltava. Però, sobretot, m'he centrat en la història de la taona de Sant Pere i he recollit algunes històries que m'ha explicat mon iaio sobre aquell lloc, que considero que és la part més inèdita de tota la recerca.

Agraïments

Principalment, vull donar les gràcies a mon iaio per explicar-me les seues vivències a Sant Pere i algunes anècdotes que havia sentit sobre el Martinet, part bàsica d'aquesta recerca. Vull agrair a Ivon Michavila i a Viqui Almuni, professores de l'institut i membres del Centre d'Estudis Seniencs, el temps que van dedicar a respondre les preguntes que els vaig fer i que m'han ajudat molt a l'hora de conèixer la història del Martinet. També a la família Abella-Martorell, actuals propietaris del Martinet, per la cessió dels documents relacionats amb l'edifici.

Bibliografia i webgrafia

ABELLA, Carles (2013), "La farga catalana al riu Sénia: el procés tecnològic del molí del Martinet" dins *Lo Senienc. Memòria, natura i llengua*. La Sénia: Centre d'Estudis Seniencs (núm. 10, agost). p. 98 – 107

ARASA, Jordi; GARCIA, Eva; FUSES, Víctor; SERRA, Manel (2008). "La farga i el ferro a la vall del riu Sénia: el cas de la Fàbrica del Ferro" dins *Lo Senienc. Memòria, natura i llengua* (núm. 5, agost). La Sénia: Centre d'Estudis Seniencs. p. 26-34

FUSES, Víctor; SERRA, Manel (2011). "La hidroelectricitat al riu Sénia: el cas de Malany" dins *Lo Senienc. Memòria, natura i llengua* (núm. 8, agost). La Sénia: Centre d'Estudis Seniencs. p. 30-37

VIDAL QUEROL, RODRIGO (1997). *Molinos harineros y pape-leros en el rio Sénia y sus personajes*. La Sénia: Víctor Taller Gràfic (autoeditat). 73 p.

http://www10.gencat.net/agaur_web/AppJava/catala/a_info.jsp?contingut=lafarga

<http://www.euskonews.com/0524zkb/gaia52401es.htm> <http://boscosdeferro.blogspot.com/es/>

http://www.navafria.es/turismo_LugaresparaVisitarAmpliar.asp?bc=27&idf=3

<http://www.depauw.edu/learn/adelantado/issue4/soler.html>

<http://www.turisandorra.com/farga-rossell>

http://www.museuderipoll.org/ambit_10.php#.VrJ-JybLhDIU https://ca.wikipedia.org/wiki/Farga_catalana

<http://www.cantabriarural.com/lugares-de-interes/ferreria-de-cades.html>

<http://www.lasenia.cat/web/index.php/la-senia/serveis-equipaments/interpretacio-riu-senia>

<http://www.turisandorra.com/>

<http://jhbladesmith.com/craft/making-steel/catalan-forge/>

<http://www.enciclopedia.cat/>

<http://www.todocoleccion.net/s/artesania-segunda-mano-nuevo>

Baralla de cartes a nom de Chocolates Marcoval, amb les efigies dels jugadors de futbol més famosos de l'època. Any 1925-28. Cedida per Ifi Lleixà.

10 €